

Коновальчук Іван Іванович

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Особливу актуальність на сучасному етапі модернізації системи середньої освіти набуває проблема результативності інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Для її вирішення необхідно розробляти ефективні шляхи практичної реалізації інноваційних педагогічних ідей, теорій, підходів. Саме реалізація інновації є завершальним етапом інноваційного процесу, логічним завершенням її життєвого циклу, свідченням її практичної цінності, показником ефективності в конкретних, якісно нових результатах.

У дослідженнях з освітньої інноватики досить активно розробляються методологічні основи, структура, закономірності функціонування та розвитку інноваційних процесів у педагогічних системах (К. Ангеловські, В. Докучаєва, О. Коберник, В. Курило, О. Лоренсов, В. Паламарчук, І. Підласий, М. Поташник, О. Саранов, О. Хомеріки, Н. Федорова, Н. Юсуфбекова та ін.). У зарубіжній інноватиці дослідженням притаманна прагматична спрямованість на розробку практичних аспектів інноваційних процесів (А. Ніколлс, Дж. Бассет, А. Адамс, Дж. Нісбет, Е. Роджерс та ін.) і створення умов, необхідних для реалізації інновацій (Х. Барнет, Д. Гамільтон, Н. Гросс, Р. Карлсон, М. Майлз, А. Хаберман, Р. Хейвлок, Д. Чен, Р. Едем, А. Елліс та ін.).

Підкреслюючи цінність цих досліджень, слід відзначити, що у вітчизняних наукових працях, присвячених проблемам інноваційного розвитку освіти, як теоретичні так і технологічні основи етапу реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах залишаються практично не розробленими.

Мета статті полягає в аналізі організаційних і технологічних аспектів інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

У Концепції розвитку національної інноваційної системи України освіта визначається одним із провідних інститутів реалізації послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, формування інноваційної культури суспільства, підвищення інноваційно-інтелектуального потенціалу країни, її конкурентоспроможності на світовому ринку технологій, наукових знань і трудових ресурсів. Забезпечення інноваційної спрямованості освіти має здійснюватися шляхом утворення інноваційних освітніх структур, реформування системи освіти з урахуванням вимог європейських стандартів і збереження культурних та інтелектуальних національних традицій, упровадження навчальних програм, спрямованих на виховання у дітей та молоді творчого мислення та позитивного ставлення до інновацій [6, с. 32].

Практичне здійснення державної інноваційної політики в галузі освіти полягає в створенні умов для розвитку мережі нових типів навчальних закладів й реалізації їх інноваційного потенціалу.

Інноваційний навчальний заклад характеризується як відкрита соціально-педагогічна система, яка постійно оновлюється структурно й функціонально, реагуючи не тільки на наявні зміни в суспільстві, а прогнозуючи їх, стратегічно плануючи розвиток своїх можливостей для випереджувального вирішення задач, які будуть виникати перед освітою в процесі соціальних перетворень.

Інноваційність є сутнісною ознакою й основним механізмом динамічного саморозвитку навчального закладу, показником його готовності до змін, можливості освоєння й реалізації інновацій. А. Пригожин зазначає, що інноваційність як здатність організації породжувати новації і здійснювати нововведення проявляється у відкритості змінам (мислення, поведінки, продукту і т.п.) й проактивності управління, тобто орієнтації не стільки на слідування попиту, а стільки на вплив на попит. Механізм інноваційності полягає у постійній саморефлексії, вибудовуванні образу майбутнього, пошуку новацій та розвитку можливостей їх реалізації [4, с. 44].

Останнім часом спостерігається активізація інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах. Практично інноваційні процеси із спорадичних, дискретних і відносно непостійних характеристик сучасної школи перетворюються в іманентну її якість, стають постійними, тотальними і незворотними. Педагогічними колективами загальноосвітніх навчальних закладів активно апробуються вітчизняні та зарубіжні освітні технології, альтернативні традиційній, створюються авторські школи, розробляються і впроваджуються в навчально-виховний процес нові навчальні програми, методики, технології тощо. Успішність модернізаційних процесів, ініційованих на державному рівні, значною мірою визначається теоретико-методологічною і технологічною підготовленістю педагогічних колективів та особистим ставленням учителів до цілеспрямованої усвідомленої інноваційної діяльності.

Разом з тим, процесам, що відбуваються сьогодні в загальноосвітніх навчальних закладах України, часто притаманна так звана „обвальна інноваційність” (М. Кларін). У більшості випадків упровадження інновацій на рівні конкретних загальноосвітніх навчальних закладів проходить емпірично – їх вибір і реалізація відбувається безсистемно, стихійно, виходячи із критеріїв популярності, „модності” педагогічних технологій, сліпого копіювання зарубіжних зразків, намагання адаптувати окремі компоненти інноваційних педагогічних систем у традиційному навчально-виховному процесі. На нашу думку, труднощі проблеми в реалізації інновацій виникають перш за все із-за незнання або ігнорування об’єктивних закономірностей і принципів інноваційних процесів, які за своєю природою є універсальними, та

особливостей їх функціонування на рівні загальноосвітніх навчальних закладів. Як наслідок, у таких випадках нововведення не дає очікуваних результатів, у педагогів формується негативне ставлення до новацій, прагнення до стабільності, яка насправді виявляється рутинністю.

У створеному в 1986 р. вченими Міжнародного інституту системних досліджень “Інноваційному глосарії” термін “інноваційний процес” використовується для позначення послідовності етапів втілення ідеї у конкретний корисний результат: сприйняття проблеми чи можливості; перша концепція оригінальної ідеї; дослідження і розробка; перший вихід у виробництво й на ринок; застосування і впровадження; удосконалення і зміни, які приносять прибуток [9].

Новаціями є знання: нові ідеї, теорії, моделі, відкриття, винаходи, процеси, структури, методики, стандарти, технології тощо. Відмінною ознакою інновації порівняно з новацією є її практична реалізація, результати якої дозволяють судити про ефективність нових ідей, підходів, технологій тощо. Для усвідомлення цінності новації, а значить, доцільності її впровадження, необхідний певний час. Період між появою новації і її реалізацією називають інноваційним лагом. Існує залежність між тривалістю впровадження нововведення й результатами його впливу на ефективність змін у педагогічній системі. Якщо ці зміни розтягнуті в часі, то якісні перетворення системи набувають еволюційного характеру й вона встигає пристосуватися до них. У зв'язку з цим необхідно створювати умови, що забезпечують результативність інноваційного процесу, постійний пошук і впровадження системних інновацій для забезпечення стратегічного розвитку навчального закладу та його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Наукові дослідження й практичний досвід показують, що успішність інноваційної діяльності навчального закладу в значній мірі пов'язана з рівнем його інноваційного потенціалу. Потенціал (від лат. *potentia* – сила) – можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані. І. Дичківська інноваційний потенціал навчально-виховного закладу вбачає у його здатності створювати, сприймати, реалізувати нововведення і своєчасно позбавлятися від застарілого, педагогічно недоцільного [1, с. 35].

Структура і зміст інноваційного потенціалу визначається функціональною значимістю кожного з його компонентів в інноваційному процесі навчального закладу. Причому наголошується, що формування й використання інноваційного потенціалу можливе лише при наявності певної комбінації ресурсів [5, с. 19].

Питання структури й змісту інноваційного потенціалу мають не тільки теоретичне значення, а й важливі для проектування умов і шляхів його розвитку, до яких ми відносимо:

- визначеність місії й інноваційної стратегії розвитку на основі гуманістичних цінностей освіти, спільного бачення колективом свого майбутнього;

- усвідомленості педагогами суб'єктних смислів і цінностей інноваційної діяльності, мотивів творчого самоствердження і самореалізації в професії, формування у колективі критичної маси інноваторів;

- постійне оновлення цілей, змісту, форм діяльності, участі в процесі цілеутворення всіх членів колективу;

- активної участі педагогів у науково-методичній роботі, створення і реалізації авторських інноваційних проектів і програм, підготовка й публікація статей, методичних матеріалів;

- організація науково-практичних конференцій і семінарів, педагогічних і методичних нарад як форм поширення досвіду інноваційної діяльності;

- налагодження співпраці з науково-дослідними установами, науково-методичними центрами, творчими об'єднаннями педагогів, міжнародними освітніми організаціями.

У структурі інноваційного потенціалу навчального закладу можна виділити як матеріальні (фінанси, обладнання, будівлі, територія та ін.) так і нематеріальні активи (мотиви, цінності, знання, технології, якими володіють педагоги, чи до яких вони мають доступ і можуть оволодіти). Інноваційний потенціал навчального закладу утворюють кадрові, інформаційно-комунікативні, організаційно-управлінські, технологічні, матеріальні, фінансові ресурси у їх єдності.

Системоутворювальним компонентом у структурі інноваційного потенціалу виступають інновації. Сукупність інновацій, якими володіє навчальний заклад і використовує їх (чи може використати за наявних умов), утворює його інноваційні ресурси. Але інновація з часом втрачає свій потенціал, тому для запобігання технологічного розриву необхідне постійне оновлення всіх видів ресурсів навчального закладу.

Наявність ресурсів без створення сприятливих умов і технологій їх реалізації не дозволяє в повній мірі ефективно реалізувати інноваційний потенціал навчального закладу. Тільки тоді із потенційно можливих вони стають реально дієвими. Приховані резерви інноваційного потенціалу навчального закладу можуть бути розкриті повноцінно використані при стратегічному управлінні освітньою організацією. Примноження змісту, оптимізація структури, вдосконалення механізмів використання інноваційних ресурсів визначається одним із основних завдань стратегії розвитку навчального закладу.

Стратегія – це довготерміновий, якісно вибраний напрям розвитку організації, який інтегрує місію, цілі організації, норми та дії в єдине ціле; визначає ресурсне забезпечення організації з урахуванням її внутрішніх

переваг і недоліків, очікуваних змін і пов'язаних із ними дій конкурентів [3, с. 61].

Стратегія розвитку навчального закладу – це прогноз майбутніх змін у діяльності, домінуюча обрана модель інноваційного процесу. Для навчального закладу вироблення інноваційної стратегії розвитку перш за все полягає в усвідомленні місії навчального закладу як бачення нових гуманістичних цінностей освіти, провідної ідеї, визначення образу свого теперішнього й майбутнього місця в суспільстві.

Місія, що є головною метою ЗНЗ як освітньої організації, відбиває суть і його призначення існування, деталізує статус, репрезентує напрями та орієнтири для визначення цілей та стратегій на різних ієрархічних рівнях управління і відіграє важливу роль при визначенні пріоритетів у ході щорічного й довгострокового планування діяльності колективу. Бачення – це взірець, це погляд у власне майбутнє, а також планування, яким воно має бути. Власне бачення відповідає на такі питання: що?, навіщо? і як змінювати? Бачення має бути настільки привабливим, що сприятиме колективу ЗНЗ натхненно працювати на нього, воно не є сталою величиною і може бути оцінено та розвинуто через якийсь час, як зміна ресурсів і потреб через наявність необхідної інформації [2, с. 46-47].

Інноваційні стратегія, процес, технології і результати взяті в їх цілісності й визначають ті особливості, що відрізняють інноваційний навчальний заклад від традиційного.

Структуру інноваційного процесу (його будову, склад) визначають безпосередньо на основі сутності нововведення як процесу, що відбувається протягом різних за тривалістю, але завершених проміжків часу. Це дає змогу виокремити послідовні етапи, з'ясувати сутність, особливості тих, які різняться між собою за видами діяльності.

У педагогічній інноватиці, як і в загальній теорії інноватики, сформувався схема поділу інноваційного процесу на етапи, яка отримала назву "життєвий цикл нововведення".

Етап реалізації нововведення є заключним у структурі інноваційного процесу. Суть його, як правило, полягає у практичному застосуванні, коригуванні, доопрацюванні нового засобу. Завершується етап отриманням стійкого ефекту від нововведення, після чого воно існує автономно [1, с 53].

Інноваційний процес реалізується на рівні технології інноваційної діяльності. Поняття технологія походить від грецьких слів "teche" – мистецтво, ремесло, уміння і "logos" – наука. Спочатку його використовували в системі технічного знання для позначення наукової дисципліни чи сукупності відомостей про різні фізико-механічні, хімічні та інші способи обробки сировини, виготовлення виробів в сфері матеріального виробництва. Складність сучасних суспільних явищ

обумовили технологізацію практично всіх сфер людської життєдіяльності, зокрема економіки, політики, освіти, соціальної і духовної сфери. Це призвело до появи соціальних технологій, в яких ключова роль в забезпеченні ефективності діяльності відводиться людському фактору. На соціальні технології покладаються великі сподівання в можливості управління складними соціальними процесами, зокрема, інноваційними [7, с. 15].

Технологічний підхід забезпечує можливості для концептуального проектування й здійснення процесу реалізації інновацій в освіті завдяки:

- чіткого прогнозування й гарантованого досягнення результатів інноваційної діяльності;
- постійного моніторингу й інструментального управління на всіх етапах реалізації інновацій;
- виявлення, створення комплексу умов максимального сприяння входження інновації у педагогічну систему;
- оптимального використання людських, матеріальних, часових ресурсів;
- передбачення й зменшення ефекту впливу несприятливих факторів;
- вибору найбільш раціональних шляхів втілення наукової ідеї в конкретний практичний результат.

Технологія може виступати в двох формах: як програма, яка описує цілі, зміст, способи й засоби діяльності, так і як сама діяльність, побудована у відповідності з цією програмою. Специфіка програми полягає в тому, що вона суттєвим чином визначає спрямованість і зміст діяльності, яка піддається технологізації.

Технологізація процесу реалізації інновацій передбачає вибудовування структури технології, Технологія реалізації інновацій розробляється і здійснюється як технологічний процес – система технологічних одиниць, зорієнтованих на конкретний результат. Технологічний процес вибудовується на основі закономірностей, сутності, структури, змісту того процесу (педагогічного, навчально-виховного, управлінського т.д.), особливості інноваційного розвитку якого він конкретизує на рівні конкретного алгоритму дій. Як комплексний інтегративний процес він включає людей, ідеї, засоби і способи організації тих видів діяльності, які необхідні для аналізу проблем і планування, забезпечення, оцінювання й управління всіх аспектів реалізації інновацій.

Щоб процес реалізації був технологічним він має відповідати таким основним вимогам:

- системність як нова інтегральна властивість цілісності компонентів процесу реалізації, яка виникає як результат причинно-наслідкових змістових і функціональних зв'язків між цілями, змістом, методами і формами взаємодії суб'єктів інновації;

- науковість ідей, теорій, принципів, які лежать в основі інновації;
- концептуальність теоретико-методологічних позицій – системи поглядів на інноваційний процес як закономірне явище розвитку педагогічних систем;
- спрямованість гарантоване досягнення цілей, які можна діагностувати як зміни в системі в результаті реалізації інновації;
- структурованість – розчленування процесу на послідовні, пов'язані між собою етапи, координованість дій, операцій;
- алгоритмічність – однозначність виконання включених у технологію дій та операцій за чітко визначеною схемою;
- керованість – передбачає можливість коригування дій на основі зворотного зв'язку й аналізу даних діагностики на кожному технологічному етапі реалізації інновації;
- ефективність – співвідношення отриманих результатів і кількості витрачених ресурсів;
- відтворюваність – передбачає можливість здійснення процесу іншими суб'єктами в аналогічних керуючись описанням всіх його характеристик.

Інноваційний процес за структурою є складним. Розглядаючи інновації як поліструктурні процеси, А. Лоренсов, М. Поташник і О. Хомерики виділили в них такі компоненти:

- структуру життєвого циклу, елементами якої є етапи розвитку інновації;
- діяльнісну структуру: цільовий, мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольо-регулюючий та оцінно-результативний компоненти;
- суб'єктну структуру, елементами якої виступає інноваційна діяльність усіх суб'єктів інноваційного процесу;
- управлінську структуру, до елементів якої належать окремі види управлінських дій: планування, організація, керівництво та контроль;
- змістову структуру, елементами якої є окремі компоненти навчально-виховного процесу, що зазнають змін (новації в змісті освіти, методиках, технологіях, формах, методах, навчально-виховного процесу тощо);
- організаційну структуру, елементами якої є окремі етапи здійснення інноваційних перетворень: діагностичний етап, прогностичний етап, організаційний етап, практичний етап, узагальнюючий етап, етап запровадження нововведення в масову педагогічну практику [8].

Різні типи структур інноваційного процесу поєднані між собою не лише горизонтальними, а й вертикальними зв'язками. Кожен компонент будь-якої структури реалізується у компонентах інших структур, оскільки всі вони утворюють єдину систему.

При побудові теоретичної моделі технології інноваційного процесу в цілому, або кожного з етапів, зокрема етапу реалізації інновації,

проблеми виникають у синтезі всіх типів структур в єдиному технологічному процесі.

Багатоваріантність структурування інноваційних процесів обумовлює відповідну інваріантну багатомірну, поліфункціональну структуру технології реалізації педагогічних інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Горизонтальна структура технології реалізації інновацій включає: науково-концептуальну, формалізовано-описову (дескриптивну) змістовно-цільову й процесуально-діяльнісну взаємопов'язані складові.

Синтез різноманітних типів структур дає змогу побачити всю складність інноваційного процесу та пов'язаних із його впровадженням завдань і, спрогнозувавши ймовірні проблеми, уникнути їх. Поліваріантність структури технології вимагає розробки інтегративних алгоритмів реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. В таких алгоритмах чітко прописуються процедури цілеутворення, цілепокладання, цілездійснення, управління, способи комунікації, форми взаємодії учасників інноваційного процесу. Технологічний підхід дозволяє перейти від спонтанного, інтуїтивного способу реалізації інновацій до прийняття педагогічним колективом науково виважених рішень при прогнозуванні стратегічних, тактичних й оперативних перспектив і вибору ефективних шляхів інноваційного розвитку навчального закладу.

Список використаної літератури

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології: Монографія / Л. М. Калініна. – К.: Інформатор, 2008. – 472 с.
3. Освітній менеджмент в умовах змін: Навчальний посібник / Л. Калініна, Л. Карамушка, Т. Сорочан, Р. Шиян та ін. / За ред. В. Олійника, Н. Протасової. – Луганськ: СПД Резніков В. С., 2011. – 308 с.
4. Пригожин А.И. Методы развития организаций / А. И. Пригожин. – М.: МЦФЭР, 2003. – 863 с.
5. Радченко М. В. Совершенствование инновационной деятельности вузов: дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.05 / М. В. Радченко. – Ставрополь, 2005. – 168 с.
6. Розпорядження кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 680-р “Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи” // Офіційний вісник України. – 2009. – 47. – С. 533.
7. Сурмин Ю. П., Туленков Н. В. Теория социальных технологий: Учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К.: МАУП, 2004. – 608 с.
8. Хомерики О. Г. Развитие школы как инновационный процесс: Метод. пособие для руководителей образоват. учреждений

/ О. Г. Хомерики, М. М. Поташник, А. В. Лоренсов; под ред. М. М. Поташника; Рос. акад. образования. Ин-т управления образованием. – М.: Новая шк., 1994. – 61 с.

9. H. D. Haustein, H. Mair. Innovation Glossary. Oxford, New-York, Toronto. Sydney, Frankfurt. 1986. – 224 p.